

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Verbannen Dissidenten Radicaliseren: Een onderzoek naar het veranderende discours van uitgesloten partijen

Albers, Ramsey

Citation

Albers, R. (2022). *Verbannen Dissidenten Radicaliseren: Een onderzoek naar het veranderende discours van uitgesloten partijen*.

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [License to inclusion and publication of a Bachelor or Master thesis in the Leiden University Student Repository](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3448306>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Verbannen Dissidenten Radicaliseren

Een onderzoek naar het veranderende discours van uitgesloten partijen

Ramsey J.G.W. Albers

s2165643

Universiteit Leiden: MSc Scriptie Nederlandse Politiek

Begeleider: Dr. P.G. Castenmiller

Tweede lezer: Dr. S.P. Otjes

Woordenaantal: 9932

07-06-2022

‘s-Gravenhage

Abstract

This study focuses on the effects of ostracism on party discourse. By examining whether the rhetoric of radical right parties about ‘others’ (i.e., referring to democracy, its institutions and political parties) has changed after an experience of exclusion, this study aims to determine whether the discourse tends to radicalise or moderate. A qualitative content analysis of 1,000 tweets from two excluded radical right parties in the Netherlands - the PVV (Party for Freedom) and FVD (Forum for Democracy) - and their front men in different periods has shown that their discourse became more radical after their exclusion from coalition negotiations. In addition, the results indicate that the measured effects are more pronounced with the first exclusion than with a subsequent exclusion.

Keywords: ostracism · radical right parties · radicalisation · party discourse · algorithmic populism · othering · conspiracy theories · scapegoating · abuse of power

Inhoudsopgave

Abstract	2
1. Inleiding	4
2. Theoretisch kader	6
2.1 Samenwerking vs. uitsluiting	6
2.2 Politieke arena's en de effecten van uitsluiting.....	7
2.3 Algoritmisch populisme	9
2.4 Radicalisering versus matiging	10
2.5 Kenmerken en stijlfiguren in discours radicaal-rechtse partijen	11
3. Hypothesen.....	13
4. Methode.....	15
4.1 Casusselectie	15
4.1.1 PVV en FVD	15
4.2 Dataselectie	16
4.3 Data-analyse	17
5. Resultaten	19
5.1 Relatie stijlfiguren en uitsluiting	19
5.2 Onderlinge verschillen	20
5.2.1 Uitsluiting politiek leiders PVV (2017) en FVD (2021).....	20
5.2.2 Uitsluiting PVV in 2017 en 2021	21
5.2.3 Uitsluiting PVV en FVD in 2021	22
6. Conclusie.....	23
7. Discussie.....	24
Bibliografie.....	27
Appendix A	34
Resultatenoverzicht per twitteraccount en per periode	34

1. Inleiding

In een tijdperk waarin sociale media dé communicatievorm zijn, zijn veel ogen gericht op het individuele gedrag op deze platforms. Van 2017 tot en met 2021 heeft de Nationaal Coördinator Terrorismebestrijding en Veiligheid (NCTV) wekelijks verslagen gemaakt van het gedrag van politieke partijen op sociale media. In het geheim rapporteerde de NCTV aan overheidsinstanties over de invloed van dit gedrag op het gebied van extremisme. In de rapportages gaat veel aandacht uit naar de PVV en in mindere mate naar FVD. Hieruit is gebleken dat het gebruik van sociale media door deze politieke partijen voor een toename van polarisatie en radicalisering zorgt (NOS, 2022b). Daar komt bij dat platforms, zoals Twitter, steeds nauwlettender controleren of de community-richtlijnen niet worden geschonden door individueel gedrag. Recent heeft dit ertoe geleid dat Wilders, de politiek leider van de PVV, tijdelijk geen toegang meer had tot zijn Twitter-account. Hij zou middels een tweet de regels van Twitter omtrent haatdragend gedrag hebben overschreden (NOS, 2022a).

Radicale standpunten en uitingen van FVD en PVV op sociale media zijn onder meer de reden dat zij worden uitgesloten van coalitieonderhandelingen (Bovend'Eert, Bootsma, & Kessel, 2018; NOS, 2021). De verkiezingen van 2021 waren de eerste verkiezingen in Nederland waarbij twee politieke partijen expliciet werden uitgesloten van coalitieonderhandelingen. In de aanloop naar deze verkiezingen werden FVD en PVV op 12 februari 2021 door de VVD uitgesloten van coalitieonderhandelingen (NOS, 2021). De PVV is in aanloop naar de verkiezingen van 2017 al eens eerder uitgesloten van coalitievorming, namelijk op 16 januari 2017.

De eerdere uitsluiting van de PVV blijkt voor een deel de reden voor het wantrouwen van burgers jegens de democratie en haar instituties, zo blijkt uit het Nationaal Kiezersonderzoek van 2018 (Loeber, 2018, p. 24; Van der Meer, Van der Kolk, & Rekker, 2018, p. 3). Volgens Caiani en Graziano (2019, pp. 1147-1148) blijkt dat hoe groter het wantrouwen in de politiek en de democratie in een land, des te groter het succes van populistische partijen zal zijn; burgers voelen zich niet langer vertegenwoordigd door de politieke elite. Vanuit electoraal oogpunt zou het dus gunstig kunnen zijn voor populistische partijen, zoals PVV en FVD, om zich verder te onderscheiden van de politieke elite middels radicalere standpunten ten aanzien van de democratie en haar functioneren en door zich afkeurend uit te spreken over de uitsluiting door de 'politieke elite'. Dit impliceert dat het discours van een partij mogelijk (mede) beïnvloed wordt door uitsluiting. Om vast te stellen

of dat inderdaad zo is, richt dit onderzoek zich op de overkoepelende vraag: *Hoe verandert het discours van radicaal-rechtse partijen na hun uitsluiting van coalitieonderhandelingen?*

De meeste onderzoeken naar het opnemen in en uitsluiten van partijen van coalitieonderhandelingen richten zich uitsluitend op partijen die een cordon sanitaire opgelegd hebben gekregen (Abts, 2015; Bourne, 2018; Littler & Feldman, 2017; Van Herpen, 2021) of op coalitievormingstheorieën (Crombez, 1996; Lijphart, 1989), waarin meer aandacht wordt besteed aan de vraag waarom partijen worden meegenomen dan aan de vraag waarom andere partijen dat niet worden. Het beperkte aantal studies naar de uitsluiting van politieke partijen van coalitieonderhandelingen richt zich meestal op de uitwerking daarvan op het vertrouwen in de politiek (Loeber, 2018; Van der Meer et al., 2018), de electorale steun (Van Spanje & Van der Brug, 2009) of het beleid van de uitgesloten partijen (Akkerman & Rooduijn, 2015; Van Spanje & Van der Brug, 2007). Deze beperkingen hebben een kennishiaat in de literatuur gecreëerd betreffende het veranderende discours van uitgesloten partijen. Dit onderzoek tracht dit kennishiaat op te vullen door verwachtingen te formuleren ten aanzien van het antwoord op de overkoepelende vraag en daartoe de volgende centrale onderzoeksvraag te beantwoorden: *Wat is het effect van uitsluiting van coalitieonderhandelingen op het partijdiscours van de PVV en FVD?*

De volgende deelvragen over uitsluiting en partijdiscours worden behandeld voor de beantwoording van de centrale vraag:

- *Wat wordt verstaan onder uitsluiting?*
- *Wat is partijdiscours?*
- *Op welke manier kan het partijdiscours radicaliseren of matigen?*

Deze studie beoogt te achterhalen of het uitsluiten van een politieke partij leidt tot een verandering in het discours van deze partij richting haar aanhangers. Daarmee bouwt dit onderzoek voort op de bestaande literatuur aangaande de uitsluiting van politieke partijen en de maatschappelijke effecten daarvan. Verder is dit onderzoek een aanvulling op het debat over de effectiviteit van uitsluiting van een politieke partij en het vertrouwen in de politiek en haar instituties (Bovens & Wille, 2011; Dekker & Den Ridder, 2018; Van Spanje & Van der Brug, 2007, 2009).

2. Theoretisch kader

2.1 Samenwerking vs. uitsluiting

Met de komst van extremistische partijen in de volksvertegenwoordiging ontstaat een keuzemoment voor alle gevestigde partijen: zich inlaten met of zich losmaken van de extremistische partij (Van Spanje & Van der Brug, 2007, p. 1025). Voor beide keuzes onderscheidt Downs (2001, 2002) verscheidene omgangsvormen dan wel tactieken. Voor het zich inlaten met een extremistische partij beschrijft Downs (2001, 2002) de mogelijkheid tot openlijke samenwerking in verschillende arena's, zoals de wetgevende, de uitvoerende of de electorale arena. Daarnaast kan een gevestigde partij voor een minder openlijke collaboratie kiezen, namelijk coöptatie. De gevestigde partij neemt dan bepaalde beleidsposities van de extremistische partij over in de hoop proteststemmers terug te halen. De makkelijkste manier om zich als gevestigde partij te distantiëren van de extremistische partij is nietsdoen, de partij te negeren. Hierdoor nemen de macht van en de publiciteit over de extremistische partij af. Tot slot identificeert Downs (2001, 2002) de mogelijkheid tot isolatie. Het isoleren van een extremistische partij kan middels wettelijke beperkingen, zoals een cordon sanitaire, maar eveneens middels politieke isolatie door het blokkeren van coalitievormingsmogelijkheden.

Van Spanje en Van der Brug (2007) reduceren de omgangsvormen en reacties van alle andere partijen op een extremistische partij tot een keuze tussen politieke samenwerking of uitsluiting. Echter, de gevestigde partijen reageren zelden alle op eenzelfde manier op een extremistische partij. Voorafgaand aan de verkiezingen van 2010, bijvoorbeeld, pleitte de PvdA voor uitsluiting van de PVV, terwijl de PVV na de verkiezingen middels een gedoogconstructie deelnam aan een coalitie met de VVD en het CDA (Otjes & Louwerse, 2013, p. 67; Trouw, 2010). Dit voorbeeld toont aan dat het van belang is om de afzonderlijke reacties op een extremistische partij te duiden. Daarnaast kan een partij op het ene niveau worden uitgesloten, terwijl op een ander niveau wel met de partij wordt samengewerkt. Deze studie richt zich op het landelijke niveau, aangezien verondersteld wordt dat hier de uitsluitingstactieken het grootste effect hebben op (andere) partijen en het electoraat (Van Spanje & Van der Brug, 2007, p. 1026).

Om het concept uitsluiting hanteerbaar, duurzaam en toepasbaar te maken voor verschillende situaties, definiëren Van Spanje en Van der Brug (2007, 2009) het begrip als het op enig moment systematisch weigeren samen te werken met een specifieke partij. Dit betekent dat in het uiterste geval ofwel alle andere partijen samenwerken (volledige samenwerking) ofwel alle andere partijen weigeren samen te werken (volledige uitsluiting)

met de extremistische partij. In sommige gevallen is het echter lastig vast te stellen of een bepaalde partij een specifieke andere partij uitsluit van samenwerking en in welke mate. Een voorbeeld daarvan is het weigeren van samenwerking in een coalitie, maar het openstaan voor samenwerking bij een initiatiefwet. In het kader van deze onwerkbaarheid met het begrip en met de politieke isolatie van Downs (2001) operationaliseren Van Spanje en Van der Brug (2007, 2009) en Van Spanje en De Graaf (2018) uitsluiting als het systematisch worden uitgesloten van elke vorm van samenwerking op landelijk niveau door de grootste gevestigde rivaal. Deze operationalisatie is een simplificatie van de complexe politieke verhoudingen tussen partijen. Desondanks gaat de benaderingswijze van Van Spanje en Van der Brug (2007, 2009) en Van Spanje en De Graaf (2018) ten aanzien van de operationalisatie van het concept uitsluiting op. In het geval van bijvoorbeeld radicaal-rechtse partijen is voor effectieve uitsluiting reeds voldoende dat deze door de grootste concurrent op rechts wordt uitgesloten. Op basis van ideologische gronden is samenwerking met een linkse partij voor radicaal-rechtse partijen immers praktisch uitgesloten. Hierdoor zou de uitsluiting van de radicaal-rechtse partij door haar rechtse gevestigde tegenhanger voldoende zijn om de radicaal-rechtse partij politiek te isoleren. Indien de gevestigde rechtse partij de radicaal-rechtse partij niet uitsluit, wordt de radicaal-rechtse partij uitgesloten door ofwel een minderheid of een meerderheid die (alle) linkse partijen omvat, met wie samenwerking niet voor de hand ligt (Downs, 2001; Van Spanje & Van der Brug, 2007, pp. 1025-1026). In deze studie wordt uitsluiting daarom als de systematische uitsluiting van elke vorm van samenwerking op landelijk niveau door de grootste gevestigde concurrent geoperationaliseerd.

2.2 Politieke arena's en de effecten van uitsluiting

Sjöblom (1968) onderscheidt drie verschillende arena's: de parlementaire, electorale en interne arena. In de literatuur wordt aangenomen dat de politieke uitsluiting van extremistische partijen in elk van deze drie arena's een ander doel dient (Van Spanje & Van der Brug, 2007).

In de parlementaire arena is het doel van de uitsluitingstechniek om de extremistische partij van de macht te houden. Doordat het merendeel van de partijen in het systeem of de belangrijkste concurrent de extremistische partij politiek isoleren, verkleinen de kansen voor deze partij om aan de macht te komen. Zolang een extremistische partij geen meerderheid behaalt, kan deze strategie doeltreffend blijken (Van Spanje & De Graaf, 2018, p. 19; Van Spanje & Van der Brug, 2007, p. 1036).

De meeste literatuur richt zich op de electorale effecten van de uitsluiting van een extremistische partij (o.a. Van Spanje & De Graaf, 2018; Van Spanje & Van der Brug, 2009). De gevestigde partijen proberen in de electorale arena, middels het uitsluiten, de extremistische partijen buitenspel te zetten door ze te framen als ‘extremistisch’. In combinatie met de uitsluiting in de politieke arena wordt getracht burgers te laten inzien dat een stem op een zogenaamde extremistische partij een verspilde stem zou zijn (Van Spanje & Van der Brug, 2007). De effectiviteit van deze strategie is niet eenduidig. Uit onderzoek van Van Spanje en Van der Brug (2009) blijkt dat de strategie ertoe leidt dat het na verloop van tijd minder aantrekkelijk wordt om op de uitgesloten partij te stemmen. Dit impliceert dat het delegitimeren door de gevestigde partijen werkt. Daarnaast blijkt uit dit onderzoek dat het aandeel aanhangers dat ideologisch gemotiveerd is daardoor afneemt. Extremistische partijen verliezen niet willekeurig aanhangers, maar zij verliezen een specifieke groep aanhangers: degenen die ideologisch gemotiveerd zijn. De ideologisch gemotiveerde aanhangers ruilen de uitgesloten partij namelijk in voor een niet-uitgesloten partij met eenzelfde ideologie. In tegenstelling tot deze resultaten blijkt dat in landen waar de oppositie invloedrijk is, de extremistische partijen nagenoeg geen hinder ondervinden van de uitsluiting, noch ideologisch gemotiveerde aanhangers verliezen. Een extremistische partij die invloedrijk is in de oppositie zou als gevolg van de uitsluiting en de hierdoor vermeerderde media-aandacht juist electoraal voordeel behalen (Van Spanje & Van der Brug, 2009, p. 376). De resultaten over de effectiviteit van uitsluiting in de electorale arena zijn daarmee gemengd.

De studies naar de effecten van uitsluiting op de interne arena, ten slotte, beperken zich tot de effecten op ideologische- en beleidsposities, waardoor de effecten op het discours van een partij onduidelijk zijn. In de interne arena is het beoogde doel van uitsluiting het matigen van de partij en haar standpunten. Uit de studies naar de effecten van uitsluiting op het beleid van extremistische partijen komen gemengde resultaten naar voren. Onderzoeken van Van Spanje en Van der Brug (2007, 2009) wijzen uit dat extremistische partijen die niet worden uitgesloten op termijn gematigder worden, terwijl extremistische partijen die wel worden uitgesloten extremistisch blijven. Daarentegen wijst onderzoek van Akkerman en Rooduijn (2015) uit dat uitgesloten extremistische partijen, evenals hun niet-uitgesloten tegenhangers, op termijn in gelijke mate radicaliseren. Uitsluiting zou volgens hen geen effecten hebben op de radicalisering of matiging van de standpunten van een extremistische partij.

2.3 Algoritmisch populisme

Volgens Van Raalte, Maesele en Phelan (2021) is populisme de bepalende politieke kracht van onze tijd geworden. Tal van heterogene voorbeelden, van Trump in de Verenigde Staten tot aan Wilders en Baudet in Nederland en van Bolsonaro in Brazilië tot aan Podemos in Spanje, tonen dat populisme geen eenzijdige politieke identiteit heeft. De literatuur berust dan ook in onenigheid over de definitie van populisme. Een veel gehanteerde definitie (in o.a. Kaltwasser, Taggart, Espejo, & Ostiguy, 2017; Kriesi, 2011; Lochocki, 2018; Moffitt, 2016; Pauwels, 2011; Van Raalte et al., 2021) wordt gegeven door Mudde (2004). Mudde conceptualiseert populisme als een dunne ideologie, die binnen de maatschappij een scheiding tussen het ‘gewone volk’ en de ‘corrupte elite’ aanbrengt. Volgens populistten dient politiek een uitdrukking te zijn van de algemene wil van het volk (Mudde, 2004, p. 543).

Anderen richten zich op de herontwikkeling van de conceptualisering van populisme voor het digitale tijdperk (Bartlett, 2014; Maly, 2018, 2019). In de huidige digitale tijd bieden sociale mediakanalen, zoals Twitter en Facebook, politici de gelegenheid om onafhankelijk van traditionele media berichten te verspreiden. Maly (2018, 2019) spreekt in dit verband van ‘algorithmic populism’. De focus wordt in dit concept verlegd van het discours van geïndividualiseerde populistische actoren naar populisme als digitaal communicatieve relatie tussen verschillende menselijke en algoritmische actoren (Maly, 2018, p. 8; Van Raalte et al., 2021). De effectiviteit van de verspreiding van populistische berichten is niet langer (volledig) afhankelijk van traditionele media, maar van het succes van het algoritme en de legitimatie door sociale mediagebruikers. De verzameling likes, volgers, retweets en reacties spelen niet alleen een grote rol in de verspreiding van de populistische berichten, maar bevestigen ook de populistische claim dat deze berichten de stem van het ‘gewone volk’ vertolken (Van Raalte et al., 2021, p. 2).

Wodak (2020, p. 91) signaleert dat radicaal-rechtse politici opzettelijk de conventionele gedragsnormen van beleefdheid en respect schenden. Zij gebruiken socialemedia-interacties met hun online volgers als strategie om het idee dat hun retoriek wordt gedeeld door anderen te verspreiden (Moffitt, 2016; Van Raalte et al., 2021). De meest voorkomende stijlfiguren die populistten hiervoor gebruiken zijn: ‘othering’, bescherming van het land (nativisme) en de charismatische leider die het ‘gewone volk’ beschermt (Bos & Van der Brug, 2010; Kriesi, 2011; Mudde, 2004; Van Raalte et al., 2021). Uit onderzoek van Van Raalte et al. (2021, p. 7) blijkt dat het partijaccount zich voornamelijk keert tegen publieke figuren en de gevestigde politiek, maar dat het persoonlijke account van de politiek leider dit uitbreidt naar leraren, wetenschappers, academici en migranten. In het kader van de nieuwe

ontwikkelingen met betrekking tot het concept algorithmic populism en de verschillen in socialemediagebruik tussen de partij en de politiek leider, benadert deze studie het partijdiscours als de digitale communicatie tussen een partij en haar online volgers, alsook de digitale communicatie tussen de politiek leider en diens online volgers.

2.4 Radicalisering versus matiging

De afhankelijke variabele in dit onderzoek is (de verandering van) het partijdiscours. De toon en de inhoud van het partijdiscours kunnen veranderen: beide kunnen radicaliseren of matigen. Studies betreffende radicalisering definiëren het begrip niet of zij hanteren een eigen definitie, daar er in de bestaande literatuur geen algemeen aanvaarde definitie bestaat. Er is evenmin overeenstemming over de vraag of radicalisering bestaat uit ideeën, gedrag of beide (Pisoiu, 2013). Daarnaast wordt radicalisering in veel studies per definitie gelinkt aan terrorisme, de Islam of radicaal-rechts, wat de toepasbaarheid van het begrip begrenst (Githens-Mazer, 2012; Pisoiu, 2013; Silva, 2016). Echter, op politiek niveau heeft de Deense overheid radicalisering gedefinieerd als een proces waarbij een individu ideeën van extremisme overneemt en gedragspatronen volgt die kunnen leiden tot het gebruik van ondemocratische of zelfs gewelddadige middelen (European Commission, 2010; Pisoiu, 2013). Hoewel de subjectiviteit van radicalisering in deze conceptualisering niet wordt geëlimineerd, is deze definitie toepasbaar op het discours van radicaal-rechtse partijen. De Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD) omschrijft extremisme als:

Het actief nastreven en/of ondersteunen van diepingrijpende veranderingen in de samenleving die een gevaar kunnen opleveren voor (het voortbestaan van) de democratische rechtsorde, eventueel met het hanteren van ondemocratische methodes die afbreuk kunnen doen aan het functioneren van de democratische rechtsorde.
(Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, z.d.)

De genoemde ondemocratische methodes kunnen zowel gewelddadig als niet-gewelddadig zijn. Onder niet-gewelddadige ondemocratische middelen worden onder meer systematisch haatzaaien, het verspreiden van angst en desinformatie en demoniseren en intimideren verstaan (Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst, z.d.). Deze studie benadert ideeën van extremisme als ideeën die afwijken van de wijdverbreide opvattingen en gedragsnormen van de gevestigde politiek of indruisen tegen de democratische rechtsorde. Indien sprake is van radicalisering van het partijdiscours verwijdt het partijdiscours zich verder van het centrum. Matiging betekent het omgekeerde proces; indien het discours van de partij zich minder

verwijdert van het centrum, dan matigt het partijdiscours (Van Spanje & Van der Brug, 2007).

2.5 Kenmerken en stijlfiguren in discours radicaal-rechtse partijen

Het partijdiscours van radicaal-rechtse partijen kan in verscheidene stijlfiguren worden geoperationaliseerd. Wodak (2019) onderscheidt vier dimensies die cruciaal en typerend zijn voor het discours van radicaal-rechtse partijen, namelijk autoritarisme, nativisme, anti-elitisme en conservatisme. Veelvoorkomende stijlfiguren die uit deze dimensies volgen zijn: de charismatische leider (autoritarisme), bescherming van het land en de traditionele waarden (nativisme/conservatisme) en het ‘gewone volk’ versus de ‘corrupte elite’ (anti-elitisme) (Bos & Van der Brug, 2010; Kriesi, 2011; Mudde, 2004; Van Raalte et al., 2021). Hoewel niet alle radicaal-rechts populistische partijen alle dimensies onderschrijven, is angstzaaien een constante politieke, overtuigende strategie en overkoepelend argumentatiepatroon in hun partijdiscours (Wodak, 2019).

Een belangrijk kenmerk van het discours van dergelijke partijen is het aanwijzen en benoemen van zondebokken, oftewel ‘scapegoating’: ze kiezen opzettelijk iemand die verantwoordelijk is voor ellende of bedreigingen en identificeren deze als zondebok (Wodak, 2019). Andere typerende kenmerken zijn de focus op interne of externe ‘anderen’, oftewel othering, en het dramatiseren en construeren van ‘elitaire samenzweringen’, oftewel complottheorieën, en machtsmisbruik door de gevestigde orde (Poon, Chen, & Wong, 2020; Van Raalte et al., 2021; Wodak, 2019). Deze stijlfiguren overlappen elkaar in bepaalde opzichten, daar zij alle bijdragen aan een scheiding tussen ‘wij’ en ‘zij’.

De bestaande literatuur heeft verscheidene kenmerken en stijlfiguren in het partijdiscours van radicaal-rechtse partijen gedefinieerd. Echter, zoals Wodak (2019) aangeeft, niet alle kenmerken en stijlfiguren zijn terug te vinden in het discours van alle radicaal-rechtse partijen.

Om die reden worden niet alle mogelijke stijlfiguren in het partijdiscours van radicaal-rechtse partijen uitgelicht, maar beperkt dit onderzoek zich tot de vier belangrijkste kenmerken en stijlfiguren die in de literatuur worden benoemd (o.a. Van Raalte et al., 2021; Wodak, 2019): othering, complottheorieën, scapegoating en machtsmisbruik door de gevestigde orde. Voor een nadere uitwerking van deze stijlfiguren wordt verwezen naar Tabel 1. Tevens komen deze stijlfiguren en hun effecten het dichtst in de buurt van de door de AIVD benoemde niet-gewelddadige ondemocratische middelen waaruit extremisme is af te leiden. Bovendien vormen deze vier stijlfiguren een uitdrukking van de zienswijze van radicaal-rechtse partijen op de democratie en haar instituties en/of andere politieke partijen. Hiermee sluiten deze stijlfiguren aan op het onderzoeksdoel.

Tabel 1. Beschrijving stijlfiguren.

Stijlfiguur	Definitie	Effect (interpretatie auteur)	Voorbeeld (interpretatie auteur)
Othering	Het creëren van een tegenstander door iemand weer te geven als kwaadaardig of idioot, bijvoorbeeld de media, andere politieke partijen, migranten en academici. Hierdoor ontstaat een scheiding tussen ‘wij’ die goed doen en ‘zij’ die kwaad doen (Bos & Van der Brug, 2010; Mudde, 2004; Van Raalte et al., 2021).	Een vorm van demonisering. Kan daarnaast de onderwerpen van de stijlfiguur intimideren en gebruikt worden om systematisch haat te zaaien. De inhoud kan angst en desinformatie verspreiden.	<i>‘@HansLaroes gaat tekeer tegen #FVD op Twitter. Hans Laroes was ook een invloedrijk figuur binnen de #NPO. De NPO heeft innige banden met het #partijkartel. De komende dagen zal dat ook weer blijken uit hun berichtgeving over #FVD.’</i> Forum voor Democratie @fvdemocratie, 11 maart 2021.
Complottheorieën	Individen of groepen ervan beschuldigen in het geheim te werken aan het bereiken van een verborgen doel dat meestal als kwaadaardig wordt beschouwd (Poon et al., 2020).	Een vorm van verspreiden van desinformatie. Kan in bepaalde gebruiksvormen ook zorgen voor verspreiding van angst.	<i>‘Het Duitse RIVM en de regering hebben een planning opgesteld om de bevolking angst aan te jagen voor #corona en een harde #lockdown populair te maken. Deed de Nederlandse regering dit ook? #FVD stelt Kamervragen: alle Nederlandse documenten hierover moeten openbaar worden.’</i> Forum voor Democratie @fvdemocratie, 9 februari 2021. <i>‘In een Engelstalige speech gebruikte Rutte de term #BuildBackBetter. Die term is bedoeld om de coronacrisis te misbruiken om allerlei globalistische ideeën tot beleid te maken. #FVD wil weten: in welke overheidsdocumenten is deze term al gebruikt?’</i> Forum voor Democratie @fvdemocratie, 3 februari, 2021.
Scapegoating	De verantwoordelijkheid voor iets negatiefs, de schuld, verschuiven naar een ander, zoals een instituut of een bevolkingsgroep (Kreis, 2017; Van Raalte et al., 2021; Wodak, 2019).	In veel gevallen een vorm van verspreiden van desinformatie. Kan een vorm van systematisch haatzaaien en demoniseren zijn.	<i>‘En dit zijn de media die blijven berichten dat we midden in een killervirus-pandemie zitten. Dit weekend creëerden ze nog #fophef omdat @thierrybaudet een hand schudde. Nu lijken de maatregelen en de 1,5 meter ineens toch niet zo nodig... #FVD’</i> Forum voor Democratie @fvdemocratie, 9 februari, 2021.
Machtsmisbruik gevestigde orde	Gevestigde politieke partijen en politici gebruiken hun huidige positie om zichzelf te verrijken, een extern doel te bereiken of zichzelf te promoten (Van Raalte et al., 2021).	Een vorm van verspreiden van desinformatie.	<i>Nederlanders zitten niet te wachten op de identiteitspolitiek van @D66. Daarom hebben ze een clickfarm ingehuurd. Zie de likes bij deze tweet: allemaal Turkse, Russische en Chinese nepaccounts. Wat vindt desinformatie-tsarina Kajsa Ollongren van dat soort campagnetactieken?</i> Forum voor Democratie @fvdemocratie, 13 maart 2021.

3. Hypothesen

Psychologisch onderzoek van Poon et al. (2020) wijst uit dat uitsluiting het geloof in complottheorieën op individueel niveau bevordert. Pfundmair (2018) ziet eenzelfde verband tussen uitsluiting en terrorisme. Zij veronderstellen dat uitsluiting zorgt voor kwetsbaarheid, existentiële dreiging, een sterke behoefte aan sociale contacten en een gevoel van onzekerheid (Pfundmair, 2018; Poon et al., 2020). Deze onzekerheid, een gevoel van beperkte controle, is een katalysator voor extremisme (Pfundmair, 2018, p. 135). Daarnaast blijkt uit het existentiële dreigingsmodel van complottheorieën dat gevoelens van existentiële dreiging de behoefte aan zingeving versterken, hetgeen de neiging om complottheorieën te onderschrijven wordt bevordert (Poon et al., 2020; Van Prooijen & Van Vugt, 2018). Mensen die worden uitgesloten hebben een sterke behoefte om de wereld om hen heen te verklaren, dreigingen te signaleren en te mijden en potentiële dreigingen te projecteren op de gehele samenleving. Hierdoor wordt zowel het geloof in complottheorieën als extremistisch gedrag bevordert, wat vervolgens een terroristische mindset promoot (Pfundmair, 2018; Poon et al., 2020).

Indien op individueel niveau de natuurlijke reactie op uitsluiting bestaat uit een gevoel van dreiging en onmacht en extremistische gedachten hierdoor worden gevoed, kan worden aangenomen dat indien een collectief wordt uitgesloten dezelfde gevoelens ontstaan bij een individu die daarvan deel uitmaakt. Dat wil zeggen dat wanneer een politieke partij wordt uitgesloten, dezelfde gevoelens van onmacht en dreiging ontstaan bij de individuen in de partij. Dit zou impliceren dat wanneer een politieke partij wordt uitgesloten, extremistische gedachten worden gestimuleerd, waardoor de partij zal radicaliseren. Dit leidt tot de volgende hypothese:

Hypothese 1: Na de uitsluiting van coalitieonderhandelingen is het partijdiscours van de PVV en FVD radicaler geworden ten aanzien van de democratie en haar instituties en andere politieke partijen dan voor hun uitsluiting.

Anderzijds tonen de onderzoeken van Van Spanje en Van der Brug (2007) en van Akkerman en Rooduijn (2015) aan dat uitsluiting van partijen wellicht geen invloed heeft op het extremistische gedachtegoed van partijen. Zo blijkt uit onderzoek van Van Spanje en Van der Brug (2007, 2009) dat uitgesloten partijen niet verder radicaliseren, maar evenmin gematigder worden. Hun extremistische gedachtegoed blijft even extremistisch als voorheen. Extremistische partijen die niet worden uitgesloten, worden volgens Van Spanje en Van der Brug (2007) daarentegen wel gematigder. Uit onderzoek van Akkerman en Rooduijn (2015) blijkt dat uitgesloten radicaal-rechtse partijen weinig veranderen op de beleidsgebieden

integratie en immigratie. Daarnaast worden radicaal-rechtse partijen die niet zijn uitgesloten op termijn juist even radicaal als hun uitgesloten equivalent. Dit zou impliceren dat de uitsluiting van extremistische partijen geen invloed heeft op het extremistische gehalte van de partij. Dit leidt tot de volgende hypothese:

Hypothese 2: Het partijdiscours van de PVV en FVD is na hun uitsluiting van coalitieonderhandelingen niet veranderd in vergelijking met het discours voor hun uitsluiting.

Tot slot tonen studies naar extremistische partijen in Noord-Afrika aan dat partijen die jarenlang werden uitgesloten omdat ze te radicaal waren, gematigder zijn teruggekeerd (o.a. Cavatorta & Merone, 2013), met als gevolg dat zij als gematigder partij niet langer worden uitgesloten. Deze casussen spreken de resultaten van Van Spanje en Van der Brug (2007, 2009) en van Akkerman en Rooduijn (2015) niet tegen, maar bieden juist een alternatief perspectief op de effecten van uitsluiting. Hierbij speelt de duur van de uitsluiting een grote rol in het uiteindelijke effect. Gelet op het feit dat de PVV al sinds 2017 van coalitieonderhandelingen wordt uitgesloten, geeft dit een extra dimensie aan dit onderzoek. Hierbij is het van belang om de afwijkende uitgangspositie van de partij ten opzichte van die van FVD in ogenschouw te nemen, daar de PVV na langdurige uitsluiting wellicht andere verwachtingen heeft bij de start van nieuwe coalitieonderhandelingen. Dit leidt tot de volgende hypothesen, waarbij de mogelijke effecten worden gedifferentieerd tussen de PVV en FVD gelet op de duur van hun uitsluitingen.

Hypothese 3: Na de uitsluiting van coalitieonderhandelingen is het partijdiscours van de PVV en FVD gematigder geworden dan voor hun uitsluiting.

Hypothese 4: Voor alle mogelijk waargenomen veranderingen van het partijdiscours geldt dat de omvang van effecten bij de eerste uitsluiting van een partij groter zijn dan bij een herhaalde uitsluiting.

Hypothese 4a: Voor alle mogelijk waargenomen veranderingen van het partijdiscours geldt dat de omvang van de effecten op het discours van de PVV in 2017 (eerste uitsluiting) groter zijn dan die in 2021 (herhaalde uitsluiting).

Hypothese 4b: Voor alle mogelijk waargenomen veranderingen van het partijdiscours geldt dat de omvang van de effecten op het partijdiscours van FVD (eerste uitsluiting) groter zijn dan de effecten op het discours van de PVV in 2021 (herhaalde uitsluiting).

4. Methode

4.1 Casusselectie

Dit onderzoek behelst een vergelijkende studie van het partijdiscours van FVD en de PVV in Nederland. Uitsluiting is in deze studie geoperationaliseerd als de uitsluiting van coalitievorming door de grootste rechtse partij in het politieke systeem (Van Spanje & Van der Brug, 2009). Voor zowel FVD als de PVV geldt dat indien zij door de VVD worden uitgesloten van coalitieonderhandelingen en daarmee coalitievorming, zij worden beschouwd als uitgesloten partijen (zie Tabel 2).

Voor de verkiezingen van 2017 is de PVV op 16 januari 2017 door de VVD uitgesloten (EenVandaag, 2017). Voor de verkiezingen van 2021 zijn FVD en de PVV op 12 februari 2021 door de VVD uitgesloten (NOS, 2021). Dit leidt ertoe dat het discours van de PVV van 15 november 2016 tot en met 15 januari 2017 wordt vergeleken met het partijdiscours van 16 januari 2017 tot en met 16 maart 2017. Daarnaast wordt het discours van FVD en de PVV van 12 december 2020 tot en met 12 februari 2021 vergeleken met hun partijdiscours van 13 februari 2021 tot en met 13 april 2021.

4.1.1 PVV en FVD

Beide partijen kunnen worden gekwalificeerd als populistische radicaal-rechtse partijen (Smeekes, Wildschut, & Sedikides, 2021, p. 94). De PVV werd opgericht in 2006 en is sindsdien electoraal steeds succesvoller geworden. In 2010 heeft de partij middels een gedoogconstructie kortstondig deelgenomen aan een coalitie met het CDA en de VVD (Otjes & Louwerse, 2013). Na het debacle van deze coalitie en de daaropvolgende ‘minder Marokkanen’-uitspraak van politiek leider Wilders, zijn zij uitgesloten van coalitievorming. De ideologie van de PVV kan beschreven worden als islamofobisch, nativistisch en populistisch (Van Holsteyn, 2018). De PVV wil Nederland de-islamiseren, de Europese Unie verlaten, directe democratie invoeren en defensie en politie versterken. Naar eigen zeggen verdedigt de partij de belangrijkste progressieve Nederlandse waarden, zoals gendergelijkheid, homoseksualiteit en vrijheid van meningsuiting (Smeekes et al., 2021).

Sinds de oprichting van FVD in 2016 heeft de PVV kiezers aan deze partij verloren. Tijdens de Provinciale Statenverkiezingen van 2019 behaalde FVD de meeste stemmen, waarmee de partij eveneens de grootste werd in de senaat (Binnema & Vollaard, 2020; NOS, 2019). Net als bij de PVV wordt de ideologie van FVD gekenmerkt door populisme en nativisme (Smeekes et al., 2021, p. 94). Het gedachtegoed van FVD is conservatief-liberaal.

De partij staat afwijzend tegenover de EU, wil immigratie beperken en remigratie bevorderen (Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, 2022; Forum voor Democratie, z.d.).

Ondanks de overeenkomsten tussen de partijen, identificeren opiniemakers wezenlijke verschillen tussen beide. Verondersteld wordt dat FVD realistischer en minder extremistische anti-immigratie beleidsvoorstellen heeft (Kulk, 2017; Smeekes et al., 2021). Een kanttekening hierbij is dat dit verschil is geïdentificeerd op het moment dat de PVV al werd uitgesloten van coalitievorming, maar FVD nog niet werd uitgesloten. Daarnaast heeft FVD een democratischer partijstructuur dan de PVV, waardoor FVD in potentie effectiever kan zijn in het verkrijgen van politieke macht (Kulk, 2017; Smeekes et al., 2021).

4.2 *Dataselectie*

Het begrip partijdiscours is in het kader van algoritmisch populisme geconceptualiseerd als de digitale communicatie tussen een partij en haar online volgers. Als gevolg van de door Van Raalte et al. (2021) geïdentificeerde strategie achter het gebruik van de socialemedia-accounts van de partij en de politiek leider, wordt voor de operationalisatie van het concept partijdiscours de externe verspreiding en plaatsing van berichten op Twitter via zowel het partijaccount als het account van de politiek leider in dit onderzoek meegenomen (zie Tabel 2).

Tabel 2. Definiëring afhankelijke en onafhankelijke variabele in dit onderzoek.

Concept	Conceptualisering	Operationalisatie	Indicatoren
<i>Uitsluiting</i>	Systematische uitsluiting van elke vorm van samenwerking op landelijk niveau door de grootste gevestigde concurrent worden gehanteerd.	Uitsluiting van coalitievorming door de grootste rechtse partij in het politieke systeem.	Door de VVD expliciet worden uitgesloten van coalitieonderhandelingen en daarmee coalitievorming.
<i>Radicalisering/ matiging partijdiscours</i>	Digitale communicatie tussen een partij en haar online volgers, als ook de digitale communicatie tussen de politiek leider en diens online volgers neemt ideeën van extremisme over.	Stijlfiguren ten aanzien van democratie en haar instituten en andere politieke partijen: <ul style="list-style-type: none"> • Othering • Complottheorieën • Scapegoating • Machtsmisbruik gevestigde orde 	Frequentie en interpretatie van (effect(en) van) de stijlfiguren in het partijdiscours.

Onderzoek van Jacobs en Spierings (2018) onderschrijft de nauwe verbondenheid tussen populistische partijen en het gebruik van Twitter als primaire communicatiebron. Naast de snelheid, het bereik en de aandacht van tweets, versterkt de mogelijkheid tot het omzeilen van de traditionele media het gebruik van Twitter door populistische partijen (Jacobs & Spierings, 2018). Om die reden zijn voor dit onderzoek, middels geavanceerd zoeken, tweets van de Twitter-accounts van FVD (@fvdemocratie), Baudet (@thierrybaudet) en Wilders (@geertwilderspvv) geanalyseerd in de periode van 12 december 2020 tot en met 13 april 2021. Daarnaast zijn tweets van Wilders (@geertwilderspvv) van 15 november 2016 tot en met 16 maart 2017 geanalyseerd. Daar er geen officieel partijaccount van de PVV op Twitter bestaat, zijn slechts de tweets van het account van Wilders geanalyseerd (zie Tabel 3).

Tabel 3. Aantal onderzochte tweets per account per periode.

	15-11-2016 t/m 15-01-2017	16-01-2017 t/m 16-03-2017	12-12-2020 t/m 12-02-2021	13-02-2021 t/m 13-04-2021
(@fvdemocratie)	-	-	125	125
(@thierrybaudet)	-	-	125	125
(@geertwilderspvv)	125	125	125	125

De top-tweets, dat wil zeggen de meest relevante en impactvolle tweets (gedeeltelijk) gebaseerd op likes, retweets, comments en views, voor de specifieke perioden zijn geselecteerd. Om vertekening van top-tweets richting de laatste weken van de campagne en de eerste weken na de verkiezingen te beperken, zijn de top-tweets per week verzameld. In totaal zijn handmatig circa 1.000 tweets, verdeeld over de drie genoemde Twitter-accounts, verzameld met behulp van een incognito browser om de invloed van datatracking en cookies te beperken.

4.3 Data-analyse

Om het discours van sociale media goed te begrijpen, suggereert Maly (2019) dat de manier waarop berichten worden ontvangen relevant is. Het idee dat de ontvangst van een bericht mede de betekenis daarvan bepaalt, sluit aan bij het coderings- en decoderingsmodel van Hall (1973). Hall (1973) betoogt dat een bericht eerst wordt gecodeerd door de afzender en later wordt gedecodeerd door de ontvanger, wat impliceert dat een bericht voor verschillende ontvangers een verschillende betekenis kan hebben. Voor bijvoorbeeld racistische discoursen en complottheorieën geldt dat deze zijn gearticuleerd op gecodeerde manieren waarbij sommigen een bepaalde onderliggende boodschap kunnen ‘horen’, terwijl anderen dat niet

kunnen (Haney-López, 2015). Hieruit zou volgen dat het, om het discours van Baudet, FVD en Wilders kritisch te beoordelen, van belang is alert te zijn op zowel de expliciete als de impliciete betekenis van tweets en hun intertekstuele potentieel.

Om deze reden is gekozen voor een kwalitatieve inhoudsanalyse, omdat deze zeer geschikt is om verborgen en meer contextafhankelijke betekenissen van teksten te ontdekken (Schreier, 2013, p. 173). Achtergrondkennis en natuurlijke verwijzingen zijn daarom niet geneutraliseerd tijdens de analyse, daar deze essentieel zijn voor het begrijpen van de onderliggende betekenis van de tekst (Halperin & Heath, 2017). Door de geselecteerde tweets op een gestandaardiseerde manier te analyseren, waarbij meegenomen is hoe andere Twittergebruikers betekenissen uit berichten construeren, wordt de betrouwbaarheid van dit onderzoek gegarandeerd.

De argumentatie om tijdens de analyse geen gebruik te maken van een codeerschema is tweevoudig. Allereerst kan het hanteren van een codeerschema bij korte teksten met veel informeel taalgebruik en afkortingen, zoals tweets, in veel gevallen leiden tot inaccurate resultaten (Halperin & Heath, 2017). Er ontstaat namelijk een uitruil tussen het hanteren van een uitgebreider codeerschema met als gevolg meer *false positives* en een minder uitgebreid codeerschema met als gevolg meer meetfouten. Ten tweede blijkt uit het onderzoek van Van Raalte et al. (2021) dat het analyseren van het discours van populistische partijen eveneens kan geschieden zonder codeerschema. De reden die zij hiervoor geven is dat nuances, onderliggende boodschappen en intertekstualiteit bij gebruik van een codeerschema onderbelicht worden. De empirische bevindingen worden bij het ontbreken van een codeerschema bepaald door de interpretatie van de auteur. Bepaalde woorden of zinsconstructies en de inhoud van de tweets kunnen hierin bepalend zijn, waarbij het onderwerp, de toon en de context van een tweet worden geëvalueerd.

Om te meten of het isolement van radicaal-rechtse partijen het discours van de partij en haar politiek leider heeft beïnvloed, wordt onderzocht of tweets van deze partijen ofwel veelvuldiger ofwel sporadischer ideeën van extremisme overnemen. Het veelvuldiger gebruik van eerdergenoemde stijlfiguren en daarmee het overnemen van extremistische ideeën in tweets betekent dat het partijdiscours is geradicaliseerd. Het sporadischer gebruik van deze stijlfiguren betekent dat het partijdiscours juist is gematigd.

5. Resultaten

Dit onderzoek heeft 1.000 tweets handmatig geanalyseerd aan de hand van de vier stijlfiguren othering, complottheorieën, scapegoating en machtsmisbruik door de gevestigde orde. Tweets die geen onderdeel uitmaakten van het partijdiscours over anderen, democratie en haar instituties en andere partijen, of tweets waarin geen van eerdergenoemde stijlfiguren is gebruikt, zijn gecategoriseerd als algemeen.¹ De resultaten van dit onderzoek zijn tweeledig en worden als zodanig hieronder besproken in relatie tot de hypothesen.²

5.1 Relatie stijlfiguren en uitsluiting

Een Chi-kwadraat toets wijst uit dat er een significant verband bestaat tussen het gebruik van stijlfiguren in het partijdiscours en de vraag of de partij is uitgesloten van coalitieonderhandelingen ($X^2(4) = 10,08$; $p < 0.05$).

Tabel 4. De relatie tussen stijlfiguren in tweets en uitsluiting van partijen. (n = 1.000 tweets)

	Periode		
	Niet-uitgesloten	Uitgesloten	Totaal
Algemeen	51,2%	44,0%	47,6%
Othering	26,6%	32,4%	29,5%
Scapegoating	4,8%	2,8%	3,8%
Complottheorieën	5,2%	5,4%	5,3%
Machtsmisbruik gevestigde orde	12,2%	15,4%	13,8%
<i>Totaal</i>	<i>500</i>	<i>500</i>	<i>1.000</i>

Tabel 4 toont dat in een periode van uitsluiting (relatief) meer stijlfiguren zijn gehanteerd in de tweets dan in een periode waarin de partij niet was uitgesloten. Het veelvuldiger gebruik van deze stijlfiguren, en daarmee het overnemen en stimuleren van extremistische ideeën, impliceert dat het partijdiscours is geradicaliseerd na de uitsluiting. In niet-uitgesloten perioden is in 51,2% van de tweets geen stijlfiguur herkend of was het discours niet gericht op anderen, terwijl in uitgesloten perioden dit slechts 44,0% betreft. Gemiddeld maakten radicaal-rechtse partijen tijdens een uitsluiting vaker gebruik van stijlfiguren in tweets ($M = 70$; $SD = 5,5$) dan in een periode waarin de partij niet was uitgesloten ($M = 61$; $SD = 9,3$). Dit

¹ Een overzicht van de interpretatie en classificatie van de geselecteerde tweets is op te vragen bij de auteur.

² Een resultatenoverzicht per twitteraccount en per periode is terug te vinden in Appendix A.

verschil, -9, is significant ($t(3) = -4,4, p < 0.05$) en representeert een sterk effect ($d = 0,96$). Hypothese 1 wordt hierdoor bevestigd en hypothesen 2 en 3 worden hierdoor ontkracht. Daarbij is het opvallend dat met name het gebruik van de stijlfiguren othering en machtsmisbruik door de gevestigde orde in uitgesloten perioden toeneemt.

5.2 Onderlinge verschillen

5.2.1 Uitsluiting politiek leiders PVV (2017) en FVD (2021)

In Tabel 5 wordt het discours van Wilders tijdens de eerste uitsluiting van de PVV afgezet tegen het discours van Baudet tijdens de eerste uitsluiting van FVD. Voor beide politiek leiders betreft dit hun eerste uitsluiting. Tabel 5 toont dat Baudet in beide perioden (voor en tijdens uitsluiting) meer gebruikmaakt van stijlfiguren in zijn tweets dan Wilders. In het discours van Baudet is immers in 47,2% en 42,4% van de tweets geen stijlfiguur herkend, terwijl dit voor het discours van Wilders respectievelijk 60,0% en 49,6% betrof. Het discours van Baudet ten tijde van de eerste uitsluiting van FVD is radicaler van aard dan het discours van Wilders tijdens de eerste uitsluiting van de PVV. Dit kan een verharding van de politiek impliceren. Daarbij valt op dat Wilders, in vergelijking met Baudet, zelden de stijlfiguur van complottheorieën hanteert.

Tabel 5. Vergelijking discours van politiek leiders voorafgaand en tijdens de eerste uitsluiting van hun partijen. (n = 500 tweets)

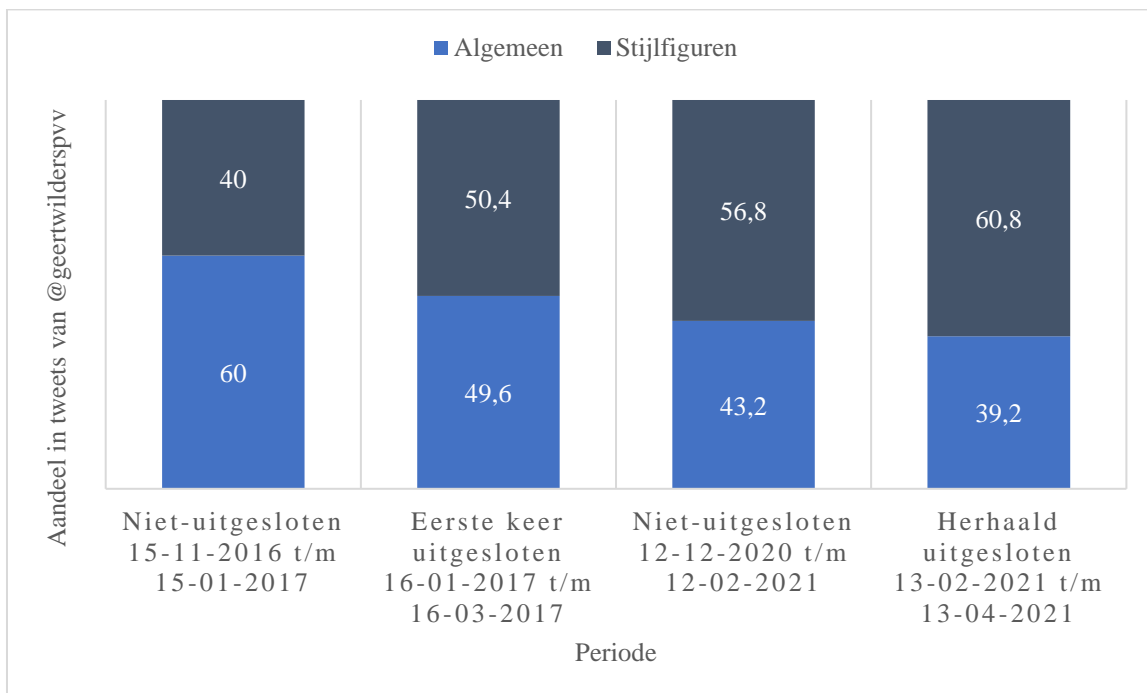
	@geertwilderspvv: 15-11-2016 t/m 15- 01-2016	@geertwilderspvv: 16-01-2017 t/m 16- 03-2017	@thierrybaudet: 12-12-2020 t/m 12- 02-2021	@thierrybaudet: 13-02-2021 t/m 13- 04-2021
Algemeen	60,0%	49,6%	47,2%	42,4%
Othering	22,4%	36,8%	24,0%	33,6%
Scapegoating	4,8%	4,0%	1,6%	1,6%
Complottheorieën	3,2%	2,4%	12,0%	12,8%
Machtsmisbruik gevestigde orde	9,6%	7,2%	15,2%	9,6%
<i>Totaal</i>	<i>125 (100%)</i>	<i>125 (100%)</i>	<i>125 (100%)</i>	<i>125 (100%)</i>

5.2.2 Uitsluiting PVV in 2017 en 2021

Figuur 1 ontkracht het idee dat de duur van de uitsluiting een matigend effect heeft op het partijdiscours van de PVV. Er is juist een toename van het aandeel radicale tweets, oftewel tweets waarin stijlfiguren worden gehanteerd die ideeën van extremisme overnemen of verspreiden. In de periode voorafgaand aan en tijdens de eerste uitsluiting in 2017 was het aandeel radicale tweets respectievelijk 40% en 50,4% radicaal, kleiner dan in de periode voorafgaand aan en tijdens de opeenvolgende uitsluiting, in 2021, met respectievelijk 56,8% en 60,8% radicaal.

Daarnaast wordt hypothese 4a door de in Figuur 1 weergegeven resultaten bevestigd: een eerste uitsluiting heeft een groter effect dan een herhaalde uitsluiting van dezelfde partij. In de periode voorafgaand aan en tijdens de eerste uitsluiting nam het aandeel radicale tweets met 10,4% toe, terwijl dit bij de herhaalde uitsluiting in 2021 slechts met 4,0% toenam.

Figuur 1. Vergelijking discours Wilders voorafgaand en tijdens de eerste en tweede uitsluiting. (n = 500 tweets)

5.2.3 Uitsluiting PVV en FVD in 2021

Tabel 6 bevestigt het idee dat de waargenomen effecten relatief groter zijn bij de eerste uitsluiting van FVD dan bij de herhaalde uitsluiting van de PVV, hypothese 4b. In het partijdiscours van de PVV was na de bekendmaking van de uitsluiting een toename van 4,0% radicale tweets te zien, terwijl dit percentage in het geval van FVD 7,2% bedroeg. De effecten op het partijdiscours waren daarmee groter bij FVD dan bij de PVV. Daarbij valt wederom op dat FVD en Baudet zowel in de periode voorafgaand aan als tijdens de uitsluiting (respectievelijk 8,8% en 9,2%) beduidend vaker gebruikmaken van de stijlfiguur van complottheorieën dan Wilders (respectievelijk 0,0% en 0,8%).

Tabel 6. Vergelijking discours van FVD en PVV voorafgaand en tijdens de uitsluiting in 2021. (n = 750 tweets)

	Baudet en FVD: 12-12-2020 t/m 12-02-2021	Baudet en FVD: 13-02-2021 t/m 13-04-2021	Wilders: 12-12- 2020 t/m 12-02- 2021	Wilders: 13-02- 2021 t/m 13-04- 2021
Algemeen	50,8%	43,6%	43,2%	39,2%
Othering	26,0%	30,8%	32,0%	31,2%
Scapegoating	3,2%	2,0%	8,0%	3,2%
Complottheorieën	8,8%	9,2%	0,0%	0,8%
Machtsmisbruik gevestigde orde	11,2%	14,4%	16,8%	25,6%
<i>Totaal</i>	<i>250 (100%)</i>	<i>250 (100%)</i>	<i>125 (100%)</i>	<i>125 (100%)</i>

6. Conclusie

In dit onderzoek is gezocht naar een antwoord op de vraag: ‘Wat is het effect van uitsluiting van coalitieonderhandelingen op het partijdiscours van de PVV en FVD?’ Hiervoor is een inhoudsanalyse van 1.000 tweets van de PVV, FVD en hun politiek leiders uitgevoerd.

Hieruit is gebleken dat er een significant verband bestaat tussen uitsluiting van radicaal-rechtse partijen en het gebruik van stijlfiguren in het partijdiscours van deze partijen. Daarnaast is gebleken dat het gebruik van stijlfiguren in het partijdiscours in een periode van uitsluiting gemiddeld significant verschilt van het gebruik daarvan in een periode van niet-uitsluiting. Dit betekent dat uitsluiting een sterk significant effect heeft op het gebruik van stijlfiguren in het partijdiscours. De resultaten hebben verder uitgewezen dat radicaal-rechtse partijen na hun uitsluiting veelvuldiger gebruikmaken van de onderzochte stijlfiguren en daarmee extremistische ideeën overnemen en verspreiden. Dit bevestigt hypothese 1: na uitsluiting radicaliseert het discours van radicaal-rechtse partijen ten aanzien van anderen. Hypothese 2 (geen verandering) en hypothese 3 (matiging) zijn hierdoor (automatisch) ontkracht.

Met betrekking tot de effecten van uitsluiting, kan worden geconcludeerd dat het effect van een eerste uitsluiting groter is dan het effect van een herhaalde uitsluiting. De resultaten uit Figuur 1 en Tabel 6 staven hypothese 4 (a en b): zowel binnen dezelfde partij (PVV in 2017 en 2021) als binnen twee verschillende uitgesloten partijen (PVV en FVD in 2021) bleken de effecten bij een eerste uitsluiting groter dan bij een herhaalde uitsluiting.

Uitsluiting heeft een sterk effect op het gebruik van de stijlfiguren oothering, scapegoating, complottheorieën en machtsmisbruik door de gevestigde orde. Radicaal-rechtse partijen gebruiken de stijlfiguren veelvuldiger bij uitsluiting. Middels het gebruik van deze stijlfiguren in het partijdiscours over anderen (de democratie en haar instituties en andere politieke partijen) wordt bijgedragen aan de door de AIVD beschreven niet-gewelddadige ondemocratische middelen, waardoor ideeën van extremisme worden overgenomen, gestimuleerd en verspreid. Het veelvuldiger gebruik van stijlfiguren die hieraan bijdragen, betekent een radicalisering van het partijdiscours. Uitsluiting van radicaal-rechtse partijen heeft daarmee een versterkend effect op de radicalisering van het discours van de betreffende partijen. Daarnaast is het effect van uitsluiting groter als een partij voor de eerste keer wordt uitgesloten. Bij een herhaalde uitsluiting zijn de effecten hiervan minder groot, maar nog steeds aanwezig.

7. Discussie

De keuze voor een kwalitatieve analysemethode zorgt bij dit onderzoek voor een uitruil tussen de interne validiteit en de betrouwbaarheid. Een kwantitatieve inhoudsanalyse heeft een versterkend effect op de betrouwbaarheid, doordat het gestandaardiseerde proces niet wordt uitgevoerd door een individu. Dit kan echter ten koste gaan van de interne validiteit, daar belangrijke verborgen en meer contextafhankelijke betekenissen van de tekst gemist kunnen worden. Voor een kwalitatieve inhoudsanalyse geldt het omgekeerde. Het sterke interpretatieve karakter van deze methode kan als problematisch worden beschouwd.

Zoals gesteld in hoofdstuk 4 kan een bericht voor verschillende ontvangers een verschillende betekenis hebben (Maly, 2019). Deze subjectiviteit van de ontvanger kan er daarom voor zorgen dat de beoordeling van de tweets door anderen leidt tot andere uitkomsten. Doordat alle tweets door dezelfde persoon (de auteur) zijn geanalyseerd en daarmee de interpretatie consistent is toegepast op alle geselecteerde tweets, zouden de verhoudingen van de gebruikte stijlfiguren bij een herhaling van dit onderzoek, door een ander, in dezelfde mate aanwezig moeten zijn. Hierdoor zou de conclusie, dat uitsluiting een versterkend effect heeft op het gebruik van stijlfiguren in tweets en daarmee leidt tot een radicalisering van het partijdiscours, valide moeten zijn.

Uit de inhoudsanalyse is gebleken dat in perioden van uitsluiting meer gebruik wordt gemaakt van de stijlfiguren dan in de perioden voorafgaand aan de uitsluiting. Ondanks het feit dat er geen harde causale bevindingen in dit onderzoek aanwezig zijn, wordt middels empirische bevindingen het idee, dat geen relatie tussen uitsluiting en veranderingen in partijdiscours zou bestaan, weersproken. Daarnaast worden de bevindingen theoretisch en statistisch ondersteund; in perioden waarin partijen worden uitgesloten wordt veelvuldiger gebruik gemaakt van stijlfiguren die ideeën van extremisme overnemen en verspreiden dan in perioden voorafgaand aan de uitsluiting.

Een alternatieve verklaring voor de uitkomsten van dit onderzoek kan zijn dat de onderzoeksperioden waarin partijen waren uitgesloten van coalitieonderhandelingen dichter bij de verkiezingen lagen dan de onderzoeksperioden voorafgaand aan de uitsluiting. Naderende verkiezingen kunnen wellicht een versterkend effect hebben op het gebruik van de onderzochte stijlfiguren, daar het politieke debat zich in campagnetijd vaker richt op anderen en het ‘aanpakken’ van de tegenstander.

Daarnaast tonen de resultaten van dit onderzoek dat Baudet tijdens de eerste uitsluiting van FVD in 2021 meer gebruikmaakte van stijlfiguren dan Wilders tijdens de eerste

uitsluiting van de PVV in 2017. Een mogelijke verklaring hiervoor zou de persoonlijke stijl van de partijleiders kunnen zijn. Eveneens zou het ontbreken van een partijaccount van de PVV een verklaring kunnen bieden. Uit de resultaten is gebleken dat het partijaccount van FVD minder radicaal is dan het privéaccount van Baudet. Wellicht zorgt de combinatie van Wilders' privéaccount en het partijaccount ervoor dat Wilders in zijn tweets minder gebruikmaakt van stijlfiguren dan Baudet.

Echter, in 2021 werd bij alle onderzochte Twitter-accounts meer gebruikgemaakt van de stijlfiguren dan in de onderzochte tweets voor 2017. Oftewel: in 2021 was het gehalte radicale tweets groter dan in 2017. Dit zou erop kunnen wijzen dat de verschillen tussen Baudet (2021) en Wilders (2017) in het gebruik van de stijlfiguren niet louter het gevolg zijn van de persoonlijke stijl van beiden, maar dat het politieke debat wellicht is verhard tussen 2017 en 2021. Verder onderzoek hiernaar zou kunnen uitwijzen of slechts het partijdiscours van radicaal-rechtse partijen in deze periode is verhard of dat dit voor het gehele Nederlandse bestel geldt.

Algoritmisch populisme heeft ervoor gezorgd dat populisme in de huidige digitale tijd beschouwd kan worden als digitale communicatieve relatie tussen zowel menselijke als algoritmische actoren (Maly, 2018; Van Raalte et al., 2021). Hierom is in dit onderzoek partijdiscours afgeleid uit tweets. Echter, een belangrijk aspect dat in de huidige digitale tijd steeds vaker van belang is, is de schending van community-richtlijnen van sociale media. Platforms kunnen bij een schending van de gedragsregels berichten verwijderen en/of gebruikers blokkeren, zoals recentelijk het geval was bij Wilders (NOS, 2022b). In hoeverre en op welke schaal dit gebeurt, is onduidelijk; de onderzochte tweets kunnen wellicht een tipje van de sluier zijn als andere tweets reeds verwijderd zijn door Twitter. De daadwerkelijke effecten van de naleving van de community-richtlijnen door Twitter op de onderzoeksresultaten zullen dan ook speculatief zijn.

Bovendien betreffen de tweets openbare profilering van partijen. Zoals Moffitt (2016) en Van Raalte et al. (2021) stelden, is er een strategie achter het gebruik van sociale media, voor de partij en voor de politiek leider. Partijen kunnen zich daarom bewust zijn van wat wel en niet geplaatst kan worden op sociale media. Zij kiezen er immers voor om de tweets openbaar te maken, in tegenstelling tot interne communicatie binnen de partij, die niet is bedoeld om bij een groter publiek terecht te komen. De lezer dient er dus rekening mee te houden dat deze studie gebaseerd is op het openbare partijdiscours van uitgesloten partijen. Het interne partijdiscours kan leiden tot andere uitkomsten. Verder onderzoek is noodzakelijk

om te bepalen of uitsluiting eenzelfde effect heeft op het interne partijdiscours als op het openbare partijdiscours.

Daarnaast is tijdens de verzameling van de tweets gebleken dat gebruikgemaakt wordt van beeldmateriaal (bijvoorbeeld cartoons, standpunten en promotie). Tweets die niet van tekst waren voorzien en waarin slechts een afbeelding of video was toegevoegd zijn niet meegenomen in de dataset. Indachtig het spreekwoord ‘een beeld zegt meer dan duizend woorden’ zou het volledig opnemen van beeldmateriaal wellicht voor andere uitkomsten kunnen zorgen.

In de bestaande literatuur zijn de effecten van uitsluiting met name onderzocht op het gebied van electorale steun aan uitgesloten partijen en wijzigingen van ideologische- en beleidsposities na uitsluiting (o.a. Akkerman & Rooduijn, 2015; Van Spanje & Van der Brug, 2007; 2009). Het effect van uitsluiting op het partijdiscours is in de bestaande literatuur onbekend. Uit dit onderzoek is gebleken dat het uitsluiten van radicaal-rechtse partijen een versterkend effect heeft op de radicalisering van het partijdiscours. Daarmee vult dit onderzoek het ontstane kennishiaat (gedeeltelijk) op. De effecten van uitsluiting op het interne partijdiscours blijven nog altijd onbekend.

De resultaten uit dit onderzoek wijzen erop dat het partijdiscours van radicaal-rechtse partijen bij iedere (opeenvolgende) uitsluiting verder zal radicaliseren. Dit kan op termijn zorgen voor een verdere verharding van de politiek, een toename van het wantrouwen van burgers in de politiek en/of lagere opkomstcijfers bij verkiezingen, doordat burgers zich niet gehoord en/of vertegenwoordigd voelen.

Vervolgonderzoek kan zich richten op partijen die niet op voorhand worden uitgesloten van coalitieonderhandelingen, maar die in een later stadium niet mogen deelnemen aan coalitievorming. Bij de verkiezingen van 2021 zouden dit bijvoorbeeld JA21 en GroenLinks kunnen zijn. Verder onderzoek naar dit onderwerp dient na te gaan of, en zo ja in welke mate de uitsluitingseffecten, gevonden in dit onderzoek, aanwezig zijn bij partijen die in een later stadium worden uitgesloten van coalitievorming.

Tot slot kan vervolgonderzoek gedaan worden naar de effecten van uitsluiting op polarisatie. Deze studie richtte zich op radicalisering (of matiging) van het partijdiscours, maar de effecten van uitsluiting op polarisatie zijn niet meegenomen. Uit de rapportage van de NCTV blijkt reeds dat het online discours van bepaalde politieke partijen een versterkend effect heeft op de polarisatie (NOS, 2022b). Vervolgonderzoek kan worden verricht om de mogelijke effecten van uitsluiting op polarisatie in kaart te brengen.

Bibliografie

- Abts, K. (2015). Attitudes towards a "Cordon sanitaire" vis-à-vis extremist parties: instrumental pragmatism, affective reactions, and democratic principles. *Ethical Perspectives*, 22(4), 667-698. <https://doi.org/10.2143/EP.22.4.3127271>
- Akkerman, T., & Rooduijn, M. (2015). Pariahs or partners? Inclusion and exclusion of radical right parties and the effects on their policy positions. *Political Studies*, 63(5), 1140-1157. <https://doi.org/10.1111/1467-9248.12146>
- Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst. (z.d.). *Extremisme*. Geraadpleegd op 2 mei 2022, van <https://www.aivd.nl/onderwerpen/extremisme>
- Bartlett, J. (2014). Populism, social media and democratic strain. In C. Sandelind (Red.), *European Populism and Winning the Immigration Debate* (pp. 99-116). Stockholm, Zweden: Fores.
- Binnema, H., & Vollaard, H. (2020). The 2019 provincial elections in the Netherlands: The Rise of Forum voor Democratie after a heavily nationalized campaign. *Regional & Federal Studies*, 31(3), 433-446. <https://doi.org/10.1080/13597566.2020.1840365>
- Bos, L., & Van der Brug, W. (2010). Public images of leaders of anti-immigration parties: Perceptions of legitimacy and effectiveness. *Party Politics* 16(6), 777-799. <https://doi.org/10.1177/1354068809346004>
- Bourne, A. K. (2018). *Democratic dilemmas: Why democracies ban political parties*. Londen, Engeland: Routledge.
- Bovend'Eert, P. P. T., Bootsma, P., & Kessel, A. V. (2018). *Evaluatie kabinetsformatie 2017*. Radboud University. Geraadpleegd van https://www.houseofrepresentatives.nl/sites/default/files/atoms/files/rapport_commissie_bovendeert_evaluatie_kabinetsformatie_2017.pdf
- Bovens, M., & Wille, A. (2011). Politiek vertrouwen in Nederland: tijdelijke dip of definitieve daling? In R. B. Andeweg & J. Thomassen (Reds.), *Democratie*

- doorgelicht: Het functioneren van de Nederlandse democratie* (pp. 21-45). Leiden, Nederland: Leiden University Press.
- Caiani, M., & Graziano, P. (2019). Understanding varieties of populism in times of crises. *West European Politics*, 42(6), 1141-1158.
<https://doi.org/10.1080/01402382.2019.1598062>
- Cavatorta, F., & Merone, F. (2013). Moderation through exclusion? The journey of the Tunisian Ennahda from fundamentalist to conservative party. *Democratization*, 20(5), 857-875. <https://doi.org/10.1080/13510347.2013.801255>
- Crombez, C. (1996). Minority governments, minimal winning coalitions and surplus majorities in parliamentary systems. *European Journal of Political Research*, 29(1), 1-29. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6765.1996.tb00639.x>
- European Commission. (2010, 31 oktober). The Challenge of Extremism. Geraadpleegd van https://ec.europa.eu/migrant-integration/library-document/challenge-extremism_en
- Dekker, P., & Den Ridder, J. (2018). Afkeer en afzijdigheid. In T. van der Meer, H. van der Kolk, & R. Rekker (Reds.), *Aanhoudend wisselvallig: Nationaal Kiezersonderzoek 2017* (pp. 40-47). Amsterdam, Nederland: Stichting Kiezersonderzoek Nederland.
- Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen. (2022). Forum voor Democratie partijgeschiedenis. Geraadpleegd van <https://dnpp.nl/pp/fvd/geschied>
- Downs, W. (2001). Pariahs in their Midst: Belgian and Norwegian Parties React to Extremist Threats. *West European Politics*, 24(3), 23-42.
<https://doi.org/10.1080/01402380108425451>
- Downs, W. (2002). How effective is the Cordon Sanitaire? Lessons from efforts to contain the far right in Belgium, France, Denmark and Norway. *Journal für Konflikt- und Gewaltforschung*, 4(1), 32-51.
- EenVandaag. (2017, 16 januari). Rutte sluit Wilders uit: cordon sanitaire tegen de PVV? Geraadpleegd van <https://eenvandaag.avrotros.nl/item/rutte-sluit-wilders-uit-cordon-sanitaire-tegen-de-pvv/>

- Forum voor Democratie. (z.d.). Standpunten. Geraadpleegd op 5 april 2022, van <https://www.fvd.nl/standpunten>
- Githens-Mazer, J. (2012). The rhetoric and reality: Radicalization and political discourse. *International Political Science Review*, 33(5), 556-567. <https://doi.org/10.1177/0192512112454416>
- Hall, S. (1973). *Encoding and decoding in the television discourse*. Geraadpleegd van http://epapers.bham.ac.uk/2962/1/Hall,_1973,_Encoding_and_Decoding_in_the_Television_Discourse.pdf
- Halperin, S., & Heath, O. (2017). *Political research: Methods and practical skills*. Oxford, Engeland: Oxford University Press.
- Haney-López, I. H. (2015). *Dog whistle politics*. Oxford, Engeland: Oxford University Press.
- Jacobs, K., & Spierings, N. (2018). A populist paradise? Examining populists' Twitter adoption and use. *Information, Communication & Society*, 22(12), 1681-1696. <https://doi.org/10.1080/1369118X.2018.1449883>
- Kaltwasser, C. R., Taggart, P. A., Espejo, P. O., & Ostiguy, P. (Eds.). (2017). *The Oxford handbook of populism*. Oxford, Engeland: Oxford University Press.
- Kreis, R. (2017). The "Tweet Politics" of President Trump. *Journal of Language and Politics*, 16(4), 607-618. <https://doi.org/10.1075/jlp.17032.kre>
- Kriesi, H. (2011). Personalization of National Election Campaigns. *Party Politics*, 18(6), 825-844. <https://doi.org/10.1177/1354068810389643>
- Kulk, R. (2017). PVV en Forum voor Democratie: Een vergelijking. Geraadpleegd van <https://opinieez.com/2017/09/12/pvv-en-forum-voor-democratie-een-vergelijking/renekulk/>
- Lijphart, A. (1989). From the politics of accommodation to adversarial politics in the Netherlands: A reassessment. *West European Politics*, 12(1), 139-153. <https://doi.org/10.1080/01402388908424727>

- Littler, M., & Feldman, M. (2017). Social media and the cordon sanitaire: Populist politics, the online space, and a relationship that just isn't there. *Journal of Language and Politics*, 16(4), 510-522. <https://doi.org/10.1075/jlp.17029.lit>
- Lochocki, T. (2018). *The Rise of Populism in Western Europe*. Basel, Zwitserland: Springer.
- Loeber, L. (2018). De eerlijkheid van verkiezingen volgens Nederlandse kiezers. In T. van der Meer, H. van der Kolk, & R. Rekker (Eds.), *Aanhoudend wisselvallig: Nationaal Kiezeronderzoek 2017* (pp. 22-30). Amsterdam, Nederland: Stichting Kiezers Onderzoek Nederland.
- Maly, I. (2018). *Populism as a mediatized communicative relation: The birth of algorithmic populism* (Working Paper, Tilburg University, No. 213). Geraadpleegd van <https://research.tilburguniversity.edu/en/publications/populism-as-a-mediatized-communicative-relation-the-birth-of-algo>
- Maly, I. (2019). Algorithmic populism and algorithmic activism. Geraadpleegd van <https://www.diggitmagazine.com/articles/algorithmic-populism-activism>
- Moffitt, B. (2016). *The global rise of populism*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Mudde, C. (2004). The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition*, 39(4), 541-563. <https://doi.org/10.1111/j.1477-7053.2004.00135.x>
- NOS. (2019, 21 maart). Forum grootste met 13 zetels, coalitie verliest meerderheid in senaat. Geraadpleegd van <https://nos.nl/artikel/2276945-forum-grootste-met-13-zetels-coalitie-verliest-meerderheid-in-senaat.html>
- NOS. (2021, 12 maart). Partijen op voorhand uitsluiten, hoe (on)democratisch is dat? Geraadpleegd van <https://nos.nl/artikel/2372368-partijen-op-voorhand-uitsluiten-hoe-on-democratisch-is-dat>
- NOS. (2022a, 26 april). PVV-leider Wilders terug op Twitter, platform maakt excuses. Geraadpleegd van <https://nos.nl/artikel/2426612-pvv-leider-wilders-terug-op-twitter-platform-maakt-excuses>

- NOS. (2022b, 3 mei). PVV en Denk woedend over monitoring door NCTV. Geraadpleegd van <https://nos.nl/artikel/2427362-pvv-en-denk-woedend-over-monitoring-door-nctv>
- Otjes, S., & Louwerson, T. (2013). Populists in parliament: Comparing left-wing and right-wing populism in the Netherlands. *Political Studies*, 63(1), 60-79.
<https://doi.org/10.1111/1467-9248.12089>
- Pauwels, T. (2011). Measuring populism: A quantitative text analysis of party literature in Belgium. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, 21(1), 97-119.
<https://doi.org/10.1080/17457289.2011.539483>
- Pfundmair, M. (2018). Ostracism promotes a terroristic mindset. *Behavioral Sciences of Terrorism and Political Aggression*, 11(2), 134-148.
<https://doi.org/10.1080/19434472.2018.1443965>
- Pisoiu, D. (2013). Coming to believe “truths” about Islamist radicalization in Europe. *Terrorism and Political Violence*, 25(2), 246-263.
<https://doi.org/10.1080/09546553.2012.659361>
- Poon, K. T., Chen, Z., & Wong, W. Y. (2020). Beliefs in conspiracy theories following ostracism. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 46(8), 1234-1246.
<https://doi.org/10.1177/0146167219898944>
- Schreier, M. (2013). Qualitative content analysis. In U. Flick (Red.), *The SAGE Handbook of Qualitative Data Analysis* (pp. 170-184). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Silva, D. M. D. (2016). The othering of Muslims: Discourses of radicalization in the New York Times, 1969-2014. *Sociological Forum*, 32(1), 138-161.
- Sjöblom, G. (1968). *Party strategies in a multiparty system*. Lund, Zweden: Berlingska Boktryckeriet.
- Smeeke, A., Wildschut, T., & Sedikides, C. (2021). Longing for the “good old days” of our country: National nostalgia as a new master-frame of populist radical right parties. *Journal of Theoretical Social Psychology*, 5(2), 90-102.
<https://doi.org/10.1002/jts5.78>

- Trouw. (2010, 24 februari). Bij voorbaat uitsluiten van PVV is in strijd met wezen van verkiezingen. *Trouw*. Geraadpleegd van <https://www.trouw.nl/nieuws/bij-voorbaat-uitsluiten-van-pvv-is-in-strijd-met-wezen-van-verkiezingen~b300d3b1/>
- Van der Meer, T., Van der Kolk, H., & Rekker, R. (Eds.). (2018). *Aanhoudend wisselvallig: Nationaal Kiezersonderzoek 2017*. Amsterdam, Nederland: Stichting Kiezersonderzoek Nederland.
- Van Herpen, M. H. (2021). *The end of populism*. Manchester, Engeland: Manchester University Press.
- Van Holsteyn, J. J. M. (2018). The radical right in Belgium and the Netherlands. In J. Rydgren (Ed.), *The Oxford handbook of the radical right* (pp. 478-505). Oxford University Press.
- Van Prooijen, J., & Van Vugt, M. (2018). Conspiracy theories: Evolved functions and psychological mechanisms. *Perspectives on Psychological Science, 13*(1), 770-788. <https://doi.org/10.1177/1745691618774270>
- Van Raalte, A., Maesele, P., & Phelan, S. (2021). Twitter as a right-wing populist's playground: The algorithmic populism of Dutch political party 'Forum voor Democratie' and leader Thierry Baudet during their political rise. *Discourse, Context & Media, 44*(1), 100549. <https://doi.org/10.1016/J.DCM.2021.100549>
- Van Spanje, J., & De Graaf, N. D. (2018). How established parties reduce other parties' electoral support: the strategy of parroting the pariah. *West European politics, 41*(1), 1-27. <https://doi.org/10.1080/01402382.2017.1332328>
- Van Spanje, J., & Van Der Brug, W. (2007). The party as pariah: The exclusion of anti-immigration parties and its effect on their ideological positions. *West European Politics, 30*(5), 1022-1040. <https://doi.org/10.1080/01402380701617431>
- Van Spanje, J., & Van der Brug, W. (2009). Being intolerant of the intolerant: The exclusion of Western European anti-immigration parties and its consequences for party choice. *Acta Politica, 44*(4), 353-384. <https://doi.org/10.1057/ap.2009.7>

Wodak, R. (2019). The trajectory of far-right populism-a discourse-analytical perspective. In B. Forchtner (Red.), *The far right and the environment: Politics, discourse and communication* (pp. 21-37). Londen, Engeland: Routledge.

Wodak, R. (2020). *The politics of fear: The shameless normalization of far-right discourse*. Thousand Oaks, CA: Sage.

Appendix A

Resultatenoverzicht per twitteraccount en per periode

Weergave verhoudingen gebruikte stijlfiguren in tweets in de onderzochte perioden. (n = 1.000 tweets)

	@geertwilderspvv: 15-11-2016 t/m 15- 01-2016	@geertwilderspvv: 16-01-2017 t/m 16- 03-2017	@fvdemocratie: 12-12-2020 t/m 12-02-2021	@fvdemocratie: 13-02-2021 t/m 13-04-2021	@thierrybaudet: 12-12-2020 t/m 12-02-2021	@thierrybaudet: 13-02-2021 t/m 13-04-2021	@geertwilderspvv: 12-12-2020 t/m 12- 02-2021	@geertwilderspvv: 13-02-2021 t/m 13- 04-2021
Algemeen	75 (60,0%)	62 (49,6%)	68 (54,4%)	56 (44,8%)	59 (47,2%)	53 (42,4%)	54 (43,2%)	49 (39,2%)
Othering	28 (22,4%)	46 (36,8%)	35 (28,0%)	35 (28,0%)	30 (24,0%)	42 (33,6%)	40 (32,0%)	39 (31,2%)
Scapegoating	6 (4,8%)	5 (4,0%)	6 (4,8%)	3 (2,4%)	2 (1,6%)	2 (1,6%)	10 (8,0%)	4 (3,2%)
Complottheorieën	4 (3,2%)	3 (2,4%)	7 (5,6%)	7 (5,6%)	15 (12,0%)	16 (12,8%)	0 (0,0%)	1 (0,8%)
Machtsmisbruik gevestigde orde	12 (9,6%)	9 (7,2%)	9 (7,2%)	24 (19,2%)	19 (15,2%)	12 (9,6%)	21 (16,8%)	32 (25,6%)
<i>Totaal</i>	<i>125 (100%)</i>	<i>125 (100%)</i>	<i>125 (100%)</i>	<i>125 (100%)</i>	<i>125 (100%)</i>	<i>125 (100%)</i>	<i>125 (100%)</i>	<i>125 (100%)</i>